

БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИДА ИФОДАЛИ ЎҚИШНИ РИВОЖЛАНТИРУВЧИ УСУЛЛАР

Суворова Лубов Николаевна

2-сонли мактабда

рус тили фани ўқитувчиси

Аннотасия: Барчамизга яхши маълумки, бошланғич синф босқичи таълим тизимининг негизидир. Чунки ўқувчининг деярли барча қобилиятлари айнан ўша даврда кўрина бошлайди ва ривожлантирилади. Баъзи ўқувчилар шеър ёза бошлайди, баъзилари чиройли нутқ егаси бўлишини исботлай бошласа, айримлари расмни жудаям чиройли чизади. Ўқитувчининг зиммасида ўша пайти масъулият кучли бўлади, ўқувчиларни қобилиятига қараб уларга шароитлар яратиб бериши зарур. Ушбу мақолада ўша чиройли нутқ егаларини шакллантиришида ёрдам берувчи ҳар бир тилда мавжуд бўлган ифодали ўқиш бўйича айрим тавсиялар, усуллар ва унинг бола нутқидаги аҳамияти тўғрисида тўхталиб ўтамиз

Калит сўзлар: ифодали ўқиш, усул, нутқ, бўғъ, сўз, талаффуз

Abstract: As we all know, the elementary school level is the foundation of the education system. Because almost all the student's abilities begin to appear and develop in that period. Some students begin to write poems, some begin to prove that they are the owners of beautiful speech, some draw very beautifully. At that time, the responsibility of the teacher becomes strong, it is necessary to create conditions for students according to their abilities. In this article, we will discuss some expressive reading tips and techniques available in each language to help develop those beautiful speakers and their importance in child speech.

Keywords: expressive reading, method, speech, syllable, word, pronunciation

Аннотасияда айтиб ўқтганимиздек, бошланғич таълим ўқувчи ҳаётидаги енг асосий бўғин ҳисобланади. Унда ўқувчи ёзишни, ўқишни, фикр билдиришни ўрганади. Бундан ташқари, қобилиятини кўрсата бошлайди. Бу пайтда ўқитувчи жудаям сезгир бўлиши ўқувчининг нималарга қобилияти, иқтидори бор шуларни ўқувчининг ўзига тушунтириши ва бундан ташқари унга тавсиялар бериши, керак бўлса, ота-онасига ҳам тушунтириш ишларини олиб бориши зарур. Бу билан, битта ўқувчини бўлса ҳам ўзининг иқтидори бўйича касб танлашига сабабчи бўлиб қолиши мумкин. Қобилиятлар дедик, қобилият ўзи нима, деган савол туғилади. Шеър ёзиш ҳам қобилият, равон нутқда гапира олиш қобилияти, расм чиза олиш қобилият, ажабтовур нарсалар яшаш ёинки, уларни ихтиро қилиш қобилият. Қобилиятнинг турлари жудаям кўп, ушбу мақолада еса биз айнан нотикларни шакллантирувчи усуллардан бири, яъни унинг бошланғич мезони ифодали ўқиш ҳақида гаплашамиз. Дастлаб ўқувчи ўқишни, ёзишни ўрганади. Аста-секин унга мустақил китоб танлай бошлайди, ўқиган китобини тўғри баҳолай олиш кўникмалари шакллантирилади. Бошланғич синфларда ўқувчилар сўзларни тўғри бўғинларга ажрата олиши керак, бунинг учун ўқитувчи ҳар бир ўқувчи

билан ишлаш ўқувчилар билан тўғри муомалада бўлиши зарур. Ифодали ўқиш турли бадий ва амалий матнларни пухта ўзлаштиришнинг маълум методларидан бири сифатида ўқитувчи учун калит ролини бажаради. Ифодали ўқиш дарсларида ўқувчиларнинг зерикишига йўл қўймайди, аксинча фаоллаштиради, бадий асарларга қизиқишини кучайтиради, адабиётга ҳавас уйғотади. Ифодали ўқиш ва ўзаро нутқий фаолият жараёнида болаларнинг адабий талаффуз меъёрлари шаклланади. Ўқувчилар нутқининг грамматик шакллари тўғри қўллаш ва тўғри талаффуз этиш болалар нутқининг раво, ифодали бўлишига ёрдам беради.

Ифодали ўқишни шакллантиришда маълум қоидалар мавжуд:

- Адабий тил талаффуз нормаларини яхши билиш;
- Нафасдан тўғри фойдалана олиш;
- Сўз, бўғин ва товушни тўғри, аниқ талффуз этиш;

Айнан мана шу қоидалардан фойдаланган ҳолда ўқиш кўникмаларини тўғри шакллантириш мумкин. Тўғри ўқиш малакасини ўстириш учун шовмасдан, ҳарфларнинг ўрнини алмаштирмасдан, сўз қўшимчаларни тўлиқ ҳолда орфоэпия қоидаларига риоя қилиб ўқилиши лозим. Бунда ўқитувчи, даставвал ўқувчига тўғри бўғинга бўлишни ўргатиши зарур. Ўқувчи тўғри бўғинга бўлишни билгандан кейин, сўзларни қўшиб ўқий бошлайди. Ва сўзларни ўқишни тезлаштиради. Ўқиш тезлигини ошириш учун ўқувчиларнинг онгли ўқиши катта аҳамиятга эга. Онгли ўқиш – матнни тўла ва аниқ тушуниб ўқишдир. Онгли ўқиш юзасидан қилинадиган ишлар ўқувчиларни ўқилаётган матн мазмунини чуқур англаб олишга, мантиқий фикрлашга ўргатади, уларнинг фикр ва малакаларини кенгайтиради. Бундан ташқари ўқувчи ўқиётган матнини ҳар бир сўзини тушуниб ўқиши зарур. Шундагина, у келажакда чиройли ва раво нутқ егаси бўлиб шакллана олади. Ўқишнинг онгли бўлишига ёрдам берадиган воситалардан бири бу тўғри ўқишдир. Ўқиганда хато қилмай, сўзларни бузмай, товуш ва бўғинларни тушириб қолдирмай ёки ўрнини алмаштирмасдан охири бўғинларни яъни қўшимчаларни тўғри талаффуз этиш, орфоэпия қоидаларига риоя қилиш тўғри ўқишни таъминлайди. Тўғри ўқиш малакасини ҳосил қилиш ўқишнинг ҳамма жараёнида олиб борилади. Ўқиш онгли бўлсагина тўғри ва тез ўқиш малакаси ҳосил бўлади.

Ўқиш бўйича қуйидаги усулларни қўллаш мумкин:

"Тез ўқиш мусобақаси" ни ўтказиш болаларга алоҳида ҳузур бағишлайди. Бунда ҳар қайси боланинг матнни бир вақтда ўқишга бошлаши, матнни охиригача маълум вақтда ичларида ўқиб тугатиш лозимлиги айтилади. Биринчи бўлиб ўқиб бўлган болалар белгилаб борилади ва ўқиганларини оғзаки гапириб беришга тайёрланиб ўтиради. Мусобақада ғолиб чиққанлар юлдузча билан тақдирланади. Бу усул фан олимпиадаларида ҳам қўлланилади. Яъни унинг босқичларидан бири. Вақтга қараб сўзларни раво, соф ва тез ўқиш. Бу усул мактабларда ҳам тез-тез ўтказилиб туриши, ғолиб бўлган ўқувчиларга совғалар берилиши, ўқувчиларда китобга бўлган қизиқишни ортишига сабаб бўлади;

- Парталарга аввалдан савол ёки топшируқ ёзилган карточкалар тарқатилади. Ўқитувчининг рухсати билан болалар карточкаларда ёзилган савол – топшириқларни ўқийдилар ва матн ичидан шу савол топшириққа мос жавоб излайдилар. Бунда ўқувчиларнинг ҳам фикрлаш доираси, ҳам тезлиги текширилади, бу ҳам жудаям қулай ва самарали усуллардан бири;

- Ифодали ўқиш – сўзларни тўғри талаффуз қилиб, асар мазмунини тушуниб, асарда ифода етилган ҳис туйғуни, қаҳрамонларнинг ички кечинмаларини, руҳий кайфиятларини англаб ўқиш демақдир. Яъниким, улар асарни шунчаки емас, мароқ билан қалбдан ҳис қилиб ўқишади. Бу борада қобилаятли ўқувчилардан, адабиётшунослар, шоирлар, ёзувчилар чиқади.

Кўряпмизки, биргина ифодали ўқишни усуллари қанча қобилаятларни ривожланишига туртки бўляпти. Бу жудаям катта натижа. Зеро, "Мактабда ўқитиш методикаси ўзгармаса, таълим сифати ҳам, мазмуни ҳам, муҳит ҳам ўзгармайди," – деган еди Шавкат Мирзиёев ўз нутқларидан бирида.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

- <https://m.anii.uz>
- <https://fayllar.org>
- <https://bilig.academiascience.org>
- <https://hozir.org>